

BVD / SBP

- rapportage over internationale ontwikkelingen
feiten en achtergronden die van belang
kunnen zijn voor de binnenlandse veiligheid

A89/017 CO:2105391

28 juni 1989

SOVJETMILITAIREN EN HET GORBACHEV-BELEID

Het beleid van partijleider GORBACHEV heeft tot gevolg gehad dat de positie van de militairen in het Sovjetsysteem wezenlijk is veranderd. Tot medio 1987 had dit enkel tot gevolg dat het 'alleenrecht' van de militairen op het terrein van ontwapeningsaangelegenheden is ingeperkt en er een duidelijke rol werd ingeruimd voor het ministerie van Buitenlandse Zaken en voor de wetenschappelijke sector. Vanaf medio 1988 werd de positie van de militairen meer direct bedreigd door de afkondiging van eenzijdige reductievoorstellen, waarbij het ging om een verkleining van de strijdkrachten met een half miljoen man, en door de verlaging van de defensiebegroting met een aanzienlijk percentage. Tegelijkertijd manifesteerden zich in universitaire kringen lichte vormen van 'anti-militarisme'. Een en ander gaf voeding aan geruchten als zou GORBACHEV rekening te houden hebben met coup pogingen van de kant van de militairen.

Verkleining militaire rol bij ontwapeningsaangelegenheden

De rol van de militairen in de Sovjetsamenleving heeft sinds de benoeming van GORBACHEV tot partijleider geleidelijk aan een wijziging ondergaan. Met name geldt dit op het terrein van de ontwapeningsaangelegenheden waar de militaire leiders tot 1985 een centrale positie innamen. Deze boette echter aan belangrijkheid in door de oprichting (in 1985 of 1986) van een sector voor Ontwapeningsaangelegenheden binnen het International Department van het CC/CPSU, door de totstandkoming (in 1986) van een Afdeling voor Wapencontrole en Ontwapening bij het Sovjetministerie van Buitenlandse Zaken en door de instelling in mei 1986 van een Sectie voor Wereldproblemen en Ontwapening bij het gezaghebbende Instituut voor Wereldeconomie en Internationale Relaties (IMEMO) van de Sovjetacademie van Wetenschappen. Allengs werden ook andere wetenschappers meer betrokken bij de beleidsvoorbereiding op dit terrein. Met name leden van het 'Committee of Soviet Scientists in Defense of Peace, Against Nuclear Threat' werden door het CC-Secretariaat geraadpleegd in de voorbereidingsfase die zou uitmonden in de afkondiging van een eenzijdig moratorium op het terrein van het testen van van nucleaire wapens. In de loop van 1987 had dit beleid tot gevolg dat binnen het ministerie van Buitenlandse

Zaken een 'Scientific Coordination Center' werd opgericht met als opdracht te zorgen voor optimale afstemming van wetenschappelijk ontwapenings-onderzoek op de behoeften van de Sovjetbeleidsorganen. In aansluiting daarop - zo berichtte de Pravda op 28 juli 1988 - werden conferenties gehouden over buitenlandse politiek en veiligheidsbeleid, waaraan zowel werd deelgenomen door militairen als door wetenschappers en partijfunctionarissen. Doel van dit alles - zo was de algemene inschatting - was het doorbreken van het monopolie van de militairen op het gebied van de informatieverzorging en expertise op het terrein van de nationale veiligheid. Het is irreeel om aan te nemen dat deze manoeuvres in militaire kringen niet op enig verzet zullen zijn gestuit. Vermindering van invloed, verkleining van inbreng en aantasting van positie zal bijna noodzakelijkerwijs minstens tot ongenoegen hebben geleid. Over de omvang en de zwaarte daarvan bestaat echter geen duidelijkheid.

Reductievoornemens en verlaging defensiebegroting

Ging het in het voorgaande om de vermindering van de invloed van de militairen op de ontwapeningsproblematiek, vanaf medio 1988 lijkt het erop dat het accent langzamerhand verschoof naar de militaire instituties zelf. Dit kwam duidelijk tot uitdrukking in een in september 1988 verschenen verslag van een ronde-tafel-conferentie over 'Leger en Samenleving' in het tijdschrift XX Century and Peace, Engelstalig blad van het Sovjetvredescomite. Aan deze conferentie werd deelgenomen door wetenschappers van verschillende Academie-instituten en 'officieren van het Politieke Hoofddirectoraat van de Strijdkrachten en de Militair-Politieke Lenin Academie'. Vermelding verdient dat het bij deze laatste categorie niet gaat om gewone beroepsmilitairen maar om functionarissen die beschouwd moeten worden als 'politieke' officieren, belast met het partijtoezicht over de strijdkrachten. Illustratief is dat met name het Hoofddirectoraat in het Sovjetsysteem gelijk gesteld wordt met een Afdeling van het Centraal Comité van de CPSU. Tijdens genoemde bijeenkomst werd onder meer van gedachten gewisseld over de manier waarop het streven naar perestrojka ook in de Sovjetstrijdkrachten tot uitdrukking zou moeten worden gebracht en over de vraag wat voor een leger de Sovjetsamenleving nodig heeft. Daar werd - voorzover bekend voor het eerst - de idee gelanceerd voor een vrijwilligersleger. Blijkens een commentaar van de redactie van XX Century and Peace is deze conferentie bij de militaire 'bovenbazen' niet goed gevallen en hebben dezen daarover hun ongenoegen laten blijken. Dit werd echter resoluut van de hand gewezen met de motivering dat het leger rekening te houden heeft met de wensen en verlangens die bij de bevolking leven.

Deze reactie van het militaire establishment weerhield het weekblad Moscow News niet ervan om op 6 november met een artikel te komen van Luitenant-Kolonel SAVINKIN, een van de deelnemers aan de eerder vermelde conferentie, waarin deze opnieuw aandacht schonk aan het idee van een klein en voornamelijk uit vrijwilligers bestaand professioneel leger. SAVINKIN onderbouwde zijn voorstel ideologisch door ernaar te verwijzen dat LENIN voorstander was geweest van een 'professioneel-militia' leger en stelde daarbij dat de grote reductie van 1924 (van 5 miljoen tot 562.000 man) zowel gebaseerd was op leninistische normen als op de behoefte om de internationale spanning te verminderen. Volgens de schrijver was het later door STALIN gevolgde beleid in strijd met de opvattingen van LENIN en uiteindelijk de reden voor de grote verliezen van het Sovjetleger in de eerste dagen van de Tweede Wereldoorlog. Het feit dat SAVINKIN zich baseert op LENIN's ideeën uit de periode van de NEP duidt erop dat hij gerekend moet worden tot de voorstanders van het door GORBACHEV aangehangen beleid.

Op 7 december 1988 kondigde GORBACHEV tijdens de vergadering van de UN in New York zijn voornemen aan om de Sovjetstrijdkrachten met een half miljoen man te verminderen en stelde hij reducties in het vooruitzicht op het terrein van de conventionele bewapening. In de maanden die aan deze toespraak waren voorafgegaan had de militaire leiding zich unaniem verzet tegen eenzijdige Sovjetrussische maatregelen op het terrein van personeel en materieel. GORBACHEV's aankondiging daarvan heeft het militaire establishment ongetwijfeld geschokt. Aangenomen werd toen dat de plotselinge vervanging op 7 december van Maarschalk AKHROMEYEV als chef van de Generale Staf door Kolonel-Generaal MOISEYEV, het gevolg was van AKHROMEYEV's verzet tegen de door GORBACHEV afgekondigde beslissing. Het gerucht ging toen ook dat anderen binnen de militaire top - zoals Defensie minister YAZOV en WP-bevelhebber KULIKOV - eveneens tegen deze beslissing waren geweest en dus spoedig hun functies zouden verliezen. Met name Maarschalk KULIKOV, die zich al langer had doen kennen als tegenstander van hervormingen, stelde op 27 december 1988 in Die Welt nog dat de NAVO- en de WP-strijdkrachten in een toestand van relatieve pariteit verkeerden en liet toen blijken dat unilaterale reducties, zoals door GORBACHEV aangekondigd, de balans zouden verstoren ten gunste van het Westen. In februari daaropvolgend werd hij als WP-bevelhebber vervangen. In de weken direct na GORBACHEV's UN-toespraak, verscheen in de Sovjetpers een aantal artikelen van hoge officieren van de Generale Staf, waarmee de suggestie wordt gewekt dat de CPSU hooggeplaatste tegenstanders van dit beleid onder druk heeft gezet om zich achter de unilaterale voorstellen van de partijleider te plaatsen en het nieuwe beleid publiekelijk uit te dragen. Kolonel-Generaal LOBOV, eerste plv. hoofd van de Generale Staf, maakte bijvoorbeeld een koerswijziging van 180 graden. In augustus 1988 was hij een uitgesproken tegenstander van eenzijdige maatregelen omdat deze in het nadeel zouden zijn van de Sovjetstrijdkrachten, terwijl hij in december in de Pravda de reducties ondersteunde door aan te tonen dat deze 'in praktische termen de eenheid van de politieke en militaire aspecten van de Sovjet militaire doctrine' demonstren.

In de eerste maanden van 1989 werden concreet te nemen maatregelen nog verder ingevuld. GORBACHEV liet op 8 januari weten dat - gelet op de tekorten op de Sovjetbegroting - een verlaging van de defensieuitgaven onvermijdelijk was. Tien dagen later werd die uitspraak nader inhoud gegeven door de mededeling dat de defensiebegroting met 14,2% zou worden verlaagd, de uitgaven voor wapenproductie en militaire technologie met 19,5% zouden worden gereduceerd en een verkleining van de strijdkrachten met 12% werd voorzien.

Kritische geluiden onder studenten

Opvallend is dat kennelijk onder invloed van een en ander binnen bepaalde sectoren van de Sovjetsamenleving langzamerhand kritischer geluiden te horen waren over militaire zaken. Op 15 december al berichtte het legerblad Krasnaya Zvezda over anti-militaristische protesten bij instellingen voor hoger onderwijs in de hele Sovjet Unie. Studenten tekenden daarbij o.m. verzet aan tegen verplicht te volgen militaire cursussen, waarbij vooral Afghanistan-veteranen zich schijnen te hebben laten horen. Verder werden protesten geuit tegen het feit dat men gedwongen werd opleidingen te onderbreken ter vervulling van de dienstplicht. Begin februari schijnt deze 'protestbeweging' ertoe te hebben geleid dat in Leningrad universiteitsstudenten uit de hele USSR een resolutie hebben doen uitgaan met de eis dat de verplichte militaire scholing zou worden afgeschaft. Opvallend was de reactie hierop van militaire zijde. Terwijl het nog maar kort geleden gebruikelijk was dat militaire autoriteiten klachten en oproepen voor wijziging van de dienstplichtwet

principeel afwezen, wordt daar sinds kort serieus op ingegaan. Als reactie op de studenteneisen werd de inhoud van de 'militaire' cursussen verbeterd en werd - eind december 1988 in Krasnaya Zvezda bijvoorbeeld - gesteld dat vele klachten gerechtvaardigd waren. De opmerking daarbij dat het in de toekomst mogelijk zou zijn om de gevechtskracht van het Sovjetleger op peil te houden 'zonder studenten voor militaire dienst op te roepen' zou enige tijd geleden nog volstrekt ondenkbaar zijn geweest.

Onrust onder militairen?

In het voorgaande is gebleken dat de door GORBACHEV voorgestelde reducties niet algemeen kunnen rekenen op volledige steun van de Sovjetmilitairen, ook niet op het hoogste niveau. Datzelfde zal waarschijnlijk ook gelden voor de verlaging van de defensiebegroting en voor de kritische benadering van de strijdkrachten vanuit de Sovjetsamenleving. Een en ander zal in brede militaire kringen, ook in de lagere regionen, gevoelens van irritatie hebben opgewekt en onzekerheid hebben opgeroepen. In het legerblad Krasnaya Zvezda is die onrust meer dan eens via de rubriek 'ingezonden brieven' tot uitdrukking gekomen. Defensieminister YAZOV heeft op dit soort gevoelens gereageerd met te stellen dat reducties alleen die militairen zou betreffen van wie de 'contractperiode' is afgelopen, terwijl Kolonel-Generaal LOBOV de verzekering heeft gegeven dat de Generale Staf een 'plan van aanpak' heeft en dat niemand er slechter van zou worden. Dat er niettemin omvangrijke problemen zijn werd op 23 februari zijdelings aangestipt door YAZOV in een artikel in de Pravda waar hij stelde dat de plannen om de Sovjetstrijdkrachten in de komende twee jaar met een half miljoen man te reduceren problemen oproept op het terrein van de verschaffing van huisvesting en arbeid. Dit soort uitspraken zal niet ertoe bijdragen bestaande onrust weg te nemen.

Geruchten over coup pogingen

Het hoeft geen verbazing te wekken dat in dit soort omstandigheden geruchten de ronde doen als zou partijleider GORBACHEV rekening te houden hebben met verzet van militaire zijde dat zelfs de vorm van een staatsgreep zou kunnen aannemen. In februari hebben dergelijke speculaties al de ronde gedaan en op 9 juni jl. nog heeft GORBACHEV - tijdens de laatste dag van de zitting van het Congres van Volksafgevaardigden - zich daarover boos gemaakt. Hij eiste toen dat er een einde zou komen aan de verhalen dat hij onderwerp zou zijn geweest van een coup poging. Over het waarheidsgehalte van dit soort geruchten valt uiteraard niets met zekerheid te zeggen. Wel is het opvallend dat op 2 april jl. de International Herald Tribune een bericht bevatte, waarin het heette dat in de week voorafgaande aan de verkiezingen voor het Congres van Volksafgevaardigden van 26 maart speciale militaire eenheden naar Moskou en Leningrad waren gestuurd en een aantal ongewone maatregelen was genomen ter bescherming van de Sovjetleiders. Daarbij ging het o.m. op het opzetten van een communicatienetwerk voor noodgevallen, dat niet onder controle stond van de normaal in Moskou en Leningrad gestationeerde militaire eenheden. Onduidelijk bleef of er sprake was van een actuele dreiging dan wel van een 'alarmoefening' om nieuwe procedures te testen. Het feit echter dat dergelijke nieuwe maatregelen genomen werden lijkt erop te duiden - of het in dit geval nu om een reële dreiging ging of niet - dat met een mogelijkheid van een actie van de kant van sommige militaire onderdelen rekening werd gehouden.